

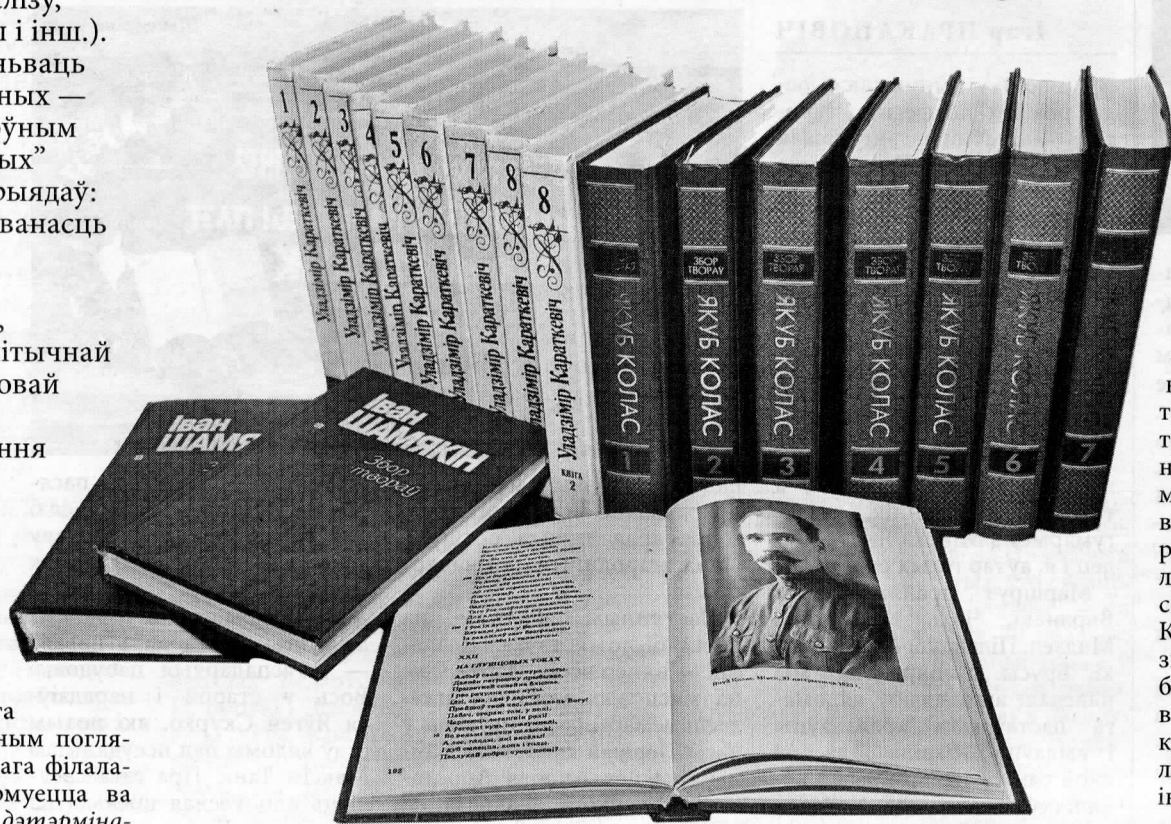
Літаратуразнаўчы глобус Беларусі: версія «нулявых»

Нягледзячы на згадкі пра метадалагічны крызіс, агульная рэцэпцыя беларускага літаратуразнаўства (калі меркаваць па манаграфічных выданнях і перыёдыцы, зборніках навуковых прац і матэрыялах канферэнцый, выступленнях навукоўцаў у друкаваных ды электронных СМІ і г. д.) не ўтрымлівае «эсхаталагічных» ці «апакаліптычных» высноў адносна перспектывы яго развіцця. Так званыя «нулявыя гады» не сталіся часам імпатнага прадукавання новых канцэпцый (у галіне гісторыі альбо тэорыі літаратурнага працэсу, метадалагічнага аналізу, эстэтыкі літаратуры і інш.). Але нельга недаацэньваць каштоўнасць падобных — «збіральных», у пэўным сэнсе, «этнаграфічных» (Г. Багданава) — перыядаў: часовая сканцэнтраванасць літаратуразнаўства на «навігацыйнай», сістэматызатарскай, абагульняльна-аналітычнай працы ёсць абавязковай перадумовай, нават гарантыяй выпявання якасных змен.

Ірына ШАЎЛЯКОВА

Адчуванне «калажавасці», «адвольнасці» літаратуразнаўчых даследаў апошняга дзесяцігоддзя пры панарамным поглядзе на гэты сегмент айчынага філалагічнага дыскурсу трансфармуецца ва ўяўленне пра адмысловую дэтэрмінаванасць пошукаў беларускага літаратуразнаўства. З аднаго боку, іх мазаічнасць «абгрунтоўваецца» размаітасцю выклікаў, з якімі сутыкаецца прыгожае пісьменства ў новай інфармацыйнай рэальнасці. З другога боку, якраз трывожныя перспектывы абумоўліваюць аб'ектыўную («міжвольную») кансалідацыю разнаветарных даследчыцкіх інтарэсаў вакол ключавой праблемы — *праблемы (сама)ідэнтыфікацыі* (аксіялагічнай, эстэтычнай, мастацкай) беларускай літаратуры ў сацыякультурнай прасторы інфармацыйнага грамадства.

Зрэшты, набуткі беларускага літаратуразнаўства 2000-х гадоў наўрад ці слухна ацэньваць выключна ў рэчышчы «збіральніцтва». З аднаго боку, у гэты час адбывалася ўдасканаленне інструментарыю літаратуразнаўчага аналізу, выпрацаванага на грунце трывала засвоеных (традыцыйных для айчынага дыскурсу) ідэй, падыходаў і прынцыпаў вывучэння прыгожага пісьменства (культурна-гістарычнай школы, параўнальна-гістарычнага, тыпалагічнага літаратуразнаўства і інш.). З другога боку, у выразную паслядоўнасць складаюцца спробы выкарыстаць канцэптуальныя напрацоўкі сінергетыкі, сістэмнага, структурнага, функцыянальнага аналізу, ідэі аксіялогіі, герменеўтыкі, фенаменалогіі, рэцэптыўнай эстэтыкі, нараталогіі і інш. дзеля пошуку (як правіла, на міждысцыплінарным грунце) новых «метадалагічных рэсурсаў» для вырашэння актуальных праблем гістарычнага і тэарэтычнага вывучэння нацыянальнага мастацтва слова. Найбольш дакладна і адначасова выразна метадалагічны стан беларускага літаратуразнаўства ў гэты час можна апісаць з дапамогай філасофскай метафары І. Абдзіраловіча, што сталася адным з ключавых канцэптаў знакамітага эсэ «Адвечным шляхам» (1921): гэта абумоўлены шэрагам пазалітаратурных і ўнутрылітаратурных фактараў, скіраваны і бесперапынны рух — *рух-пошук уласнай «ліночайся формы»*, якая здолела б з максімальнай арганічнасцю ўвасобіць *унікальны беларускі «змест»* (анталагічны, экзістэнцыяльны).

Згаданы пошук цягам першага дзесяцігоддзя XXI ст. вёўся (хоць і з рознай інтэнсіўнасцю) практычна ва ўсіх сегментах літаратуразнаўства.

Паказальна, што плён тэксталогіі, за якой у айчынай філалагічнай традыцыі замацаваўся статус дапаможнай галіны літаратуразнаўства, красамойна аспрэчвае ўяўленні пра спадарожнасць яе «функцыяналу». У 2003 годзе завяршылася выданне Поўнага збору твораў Янкі Купалы ў 9-ці тамах (кіраваў праектам, што распачаўся ў 1995 годзе, М. Мушынскі); Збор твораў Якуба Коласа ў 20-ці тамах (кіраўнікі гэтага праекта — М. Мушынскі, Т. Голуб) выходзіць з 2007 года. У 2006-м пачалася праца па выданні 13-томнага Збору твораў М. Танка. Першы том 23-томнага Збору твораў І. Шамякіна (кіруе праектам Т. Голуб) пачаў свет у 2010 годзе; да пачатку 2012-га былі выдадзеныя яшчэ 7 тамоў. У 2005 годзе выйшаў з друку зборнік «...Іскры Вечнага агню», куды былі ўключаны вершы 45 беларускіх паэтаў, што непасрэдна ўдзельнічалі ў Вялікай Айчыннай вайне...

Нават пералік найбольш буйных праектаў, ажыццяўленне якіх сталася магчымым дзякуючы супольным намаганням даследчыкаў (спецыялістаў Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі, удзельнікаў спецыяльна створаных навуковых калектываў і г. д.), дазваляе скласці ўяўленне пра інтэнсіўнасць і напружанасць працы айчынных тэксталагаў. Не меншых намаганняў патрабавала падрыхтоўка «Анталогіі даўняй беларускай літаратуры: XI — першая палова XVIII ст.», якая выйшла ў 2003 годзе пад рэдакцыяй В. Чамярыцкага; анталогіі «Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI — XVII стст.» (2011) — першага выдання серыі «Помнікі даўняга пісьменства Беларусі». Своеасаблівай прафесійнай і чалавечай самаахварнасці вымагала, напэўна, праца, што дазволіла ажыццявіць выданне літаратурнай спадчыны А. Луцкевіча «Выбраныя творы: праблемы культуры,

літаратуры і мастацтва» (2006), Збору твораў у 2 тамах А. Бабарэкі (2011). Вялікую цікавасць не толькі філалагічнай супольнасці, але і далучанай да нацыянальнага мастацтва слова грамадскасці выклікалі перавыданне кніг Г. Кісялёва «Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.» і «Ад Чачота да Багушэвіча: Праблема крыніцазнаўства і атрыбучы беларускай літаратуры XIX ст.» (абедзве — 2003). Шырока абмяркоўваліся ў інфармацыйнай прасторы і ў навукавай супольнасці выхад зборніка дакументаў і матэрыялаў «Купала і Колас, вы нас гадавалі» (у 2 кнігах, 2010—2011), а таксама выданне энцыклапедыі «Максім Багдановіч» (2011). Асаблівы розгалас атрымалі энцыклапедычныя даведнікі «Рэпрэсаваныя беларускія літаратары» (у 2 тамах, 2002); «Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі. 1794—1991» (у 2003—2007 гадах выйшлі 4 тамы 10-томнага выдання) — плён карпатлівай працы (шматгадовых архіўных росшукаў, кансультацый з гісторыкамі, архівістамі, краязнаўцамі, старэйшымі пісьменнікамі) Л. Макарава, а таксама выдадзеная ў 2008 годзе кніга «Расстраляная літаратура: Творы беларускіх пісьменнікаў, загубленых карнымі органамі бальшавіцкай улады». Сярод матэрыялаў, якія склалі кнігу «Васіль Быкаў: Гісторыя жыцця ў дакументах, публікацыях, успамінах, лістах» (2009), адметную ўвагу даследчыкаў і чытацкай аўдыторыі прыцягнулі невядомыя архіўныя дакументы, рукапісы і эпістальная спадчына В. Быкава з фондаў больш як дваццаці дзяржаўных музеяў, архіваў і прыватных збораў.

Уласна тэксталагічны дослед, як вядома, улучае не толькі працу ў архівах, бібліятэчных фондах (скіраваную на выяўленне рэдкіх бібліяграфічных выданняў, друкаваных крыніц, зверку іх з асноўнымі тэкстам з мэтай падрыхтоўкі да выдання навукова абгрунтаваных тэкстаў і да т. п.), але і вырашэнне тэарэтычных праблем (звязаных з вызначэннем аў-

тарства, датаваннем, атрыбутаваннем, каментаваннем тэкстаў і г. д.). Між тым, вынікі тэарэтычнага асэнсавання розных аспектаў сучаснай тэксталогіі, а таксама абагульненне вопыту практычнай дзейнасці тэксталагаў у 2000-х гадах у кніжным фармаце прадстаўляліся адносна рэдка. Цягам дзесяцігоддзя выйшлі кнігі Т. Голуб «У творчай майстэрні класіка: тэксталогія твораў М. Гарэцкага» (2002), «Услед за лініяй жыцця: творчая індывідуальнасць: ад літаратурнага тэксту да культурнай спадчыны» (2006); Э. Золавай «Тэксталогія — мая прафесія: 3 вопыту падрыхтоўкі да выдання збораў твораў класікаў беларускай літаратуры» (2006); была апублікавана праца М. Мушынскага «Тэксталогія твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа» (2007). Разам з тым варта адзначыць, што найбольш вострыя праблемы сучаснай тэксталогіі актуалізаваліся дзякуючы публікацыям (нярэдка — палемічным) у навуковым друку, літаратурна-мастацкай перыёдыцы, інтэрнэт-выданнях.

Пра метадалагічную пераемнасць ды канцэптуальнае развіццё айчынных традыцый архіўна-пошукавых і тэксталагічных даследаў дазваляюць меркаваць вынікі працы ў адпаведным кірунку прадстаўнікоў маладзейшага пакалення даследчыкаў нацыянальнай літаратуры. Так, укладальніцкая руплівасць В. Жыбуля падчас рэалізацыі шэрагу кніжных праектаў не замянала падрыхтоўцы цэлага цыклу публікацый для часопіса «Роднае слова», іншых навуковых і літаратурна-мастацкіх выданняў. Не менш выніковай падаецца праца Ц. Чарнякевіча, які падрыхтаваў бібліяграфічны даведнік «Пераклады твораў замежнай літаратуры ў часопісе «Крыніца» (1988—2003)» (2010), выступіў укладальнікам «крытыка-архіўнага зборніка» «Максім Багдановіч: вядомы і невядомы» (2011), апублікаваў шэраг артыкулаў.

Стратэгіі (без перабольшвання — індывідуальна-творчыя) ажыццяўлення маштабнай навуковай рэканструкцыі гістарычнага развіцця нацыянальнага мастацтва слова мусяць стацца прадметам асобнага даследавання. У межах агляду набываў беларускага літаратуразнаўства 2000-х можна, бадай, толькі акрэсліць асноўныя прыярытэты пошуку і пазначыць сутнасныя рысы. Так, агульную спецыфіку гісторыка-літаратурнага пошуку ў першае дзесяцігоддзе XXI ст. вызначае сканцэнтраванасць даследчыцкай увагі на кантэкстуальным выяўленні ўнікальнасці нацыянальнай літаратуры — праз апеляцыю (часам у нечаканых, нават «экзатычных» для беларускага літаратуразнаўства аспектах і ракурсах) да разнастайных сацыякультурных, эстэтычных, мастацкіх традыцый, сістэм, практык.

Разам з тым, фокус літаратуразнаўчых інтарэсаў у параўнанні з апошнімі двума дзесяцігоддзямі мінулага стагоддзя выразна перамяшчаецца са сферы, так бы мовіць, метапраблематыкі (у дадзеным выпадку — даследавання найбольш агульных заканамернасцей, тэндэнцый развіцця нацыянальнай, рэгіянальнай, сусветнай літаратур) у прастору аўтарнага...